

Izvorni naučni rad

Primljeno 22. 2. 2021, prihvaćeno za objavljivanje 29. 6. 2021.

Prof. dr. sc. Edina Solak

Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici
edina262@gmail.com

Doc. dr. sc. Mirza Bašić

Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici
basicmirza99@gmail.com

PRILOG PROUČAVANJU POSTPOZICIJA, VEZNIKA I UZVIKA U DJELU DÎVÂNÜ LÛGÂTI'T-TÛRK I SAVREMENOME TURSKOM JEZIKU

Sažetak

U radu se analiziraju morfološka i semantička obilježja postpozicija, veznika i uzvika u enciklopedijskome filološkom djelu Dîvânü Lügâti't-Türk autora Mahmuda Kašgarija. Analiza gramatičkih i značenjskih struktura postpozicija, veznika i uzvika zasniva se na analitičko-deskriptivnoj i kontrastivnoj metodi. Analitičko-deskriptivnom metodom opisuju se gramatičke osobitosti postpozicija, veznika i uzvika, dok se kontrastivnom analizom, gramatičke i značenjske strukture postpozicija, veznika i uzvika zabilježenih u djelu Dîvânü Lügâti't-Türk uspoređuju sa značenjski bliskim leksemama ili sintaksičkim konstrukcijama u savremenome turskom i bosanskom jeziku. Rezultati dobijeni u analizi trebali bi poslužiti boljem razumijevanju i spoznavanju gramatičke i značenjske strukture turskoga jezika iz dijahronijske perspektive, prvenstveno zato što se analiza zasniva na konkretnim kontekstualnim primjerima iz enciklopedijskoga filološkog djela koje sadrži sve gramatičke i značenjske osobitosti turkijskih jezika u 11. stoljeću. Zapravo, jedna ovakva analiza trebala bi dati doprinos boljem razumijevanju morfoloških i semantičkih obilježja postpozicija, veznika i uzvika u turskome jeziku te njihovih značenjskih ekvivalenata u bosanskom jeziku. Rezultati dobijeni u analizi mogu poslužiti i kao dobar temelj i dobro polazište za daljnja istraživanja gramatičke i značenjske strukture turskoga jezika iz dijahronijske perspektive. Temeljni izvori koji se koriste za analizu jesu prvi i treći tom prijevoda djela Dîvânü Lügâti't-Türk koje je priredio Besim Atalay. Svi pojmovi koji se

navode u ovome radu, a koji imaju rodni značaj i rodno obilježje, obuhvataju na jednak način i ženski i muški rod bez obzira na to da li se navode u ženskome ili muškome rodu. Autori rada potpisuju sve prijevode na bosanski jezik.

Ključne riječi: postpozicije, veznici, uzvici, *Dîvânü Lügâti't-Türk*, dijahronijska perspektiva.

Uvod

U turkijskim jezicima postpozicije jesu nepromjenljive i nesamostalne riječi kojima se bliže određuju različiti odnosi između riječi u rečenici. Naime, postpozicije se smještaju u postpoziciji u odnosu na imensku riječ ili sintagmu u kojoj imenska riječ ima funkciju upravnoga člana, te označavaju različite odnose između te imenske riječi ili sintagme s ostalim riječima u rečenici. Dakle, postpozicije u turskome jeziku imaju identičnu značenjsku strukturu kao prijedlozi u bosanskome jeziku. Međutim, postoji distinkcija između turskih postpozicija i bosanskih prijedloga, prvenstveno zato što postpozicije dolaze u postpoziciji u odnosu na imenske riječi čiji odnos određuju prema drugim riječima u rečenici, dok se prijedlozi smještaju u prepoziciji u odnosu na samostalne riječi čiji odnos određuju prema drugim riječima u rečenici. (v. Banguoğlu 1979: 39; Gencan 1979: 438; Aksan 1983: 130; Topaloğlu 1989: 33; Jahić–Halilović–Palić 2000: 297–300)

Veznici su nepromjenljive riječi kojima se povezuju riječi u rečenici i klauze u složenoj rečenici. Kada se govori o veznicima, važno je napomenuti činjenicu da veznici nisu obilježje gramatičke strukture turkijskih jezika. Naime, veznici se nisu upotrebljavali u staroturskome jeziku, a počeli su se koristiti u turkijskim jezicima pod utjecajem stranih jezika, prije svega pod utjecajem arapskoga i perzijskoga jezika. (v. Güneş 1997: 251; Čaušević 2018: 7)

U turkijskim jezicima uzvici predstavljaju nesamostalne riječi koje ne mogu obavljati funkciju nekoga člana u rečeničnome ustroju. Uzvici služe za izražavanje emocija, zapažanja ili za skretanje pažnje i dozivanje. Dakle, uzvici su riječi kojima se obilježavaju emocionalna stanja govornika, riječi kojima se oponašaju i podražavaju glasovni sadržaji zvukova iz prirode i riječi koje, također, mogu imati funkciju podsticajnih znakova, najčešće podsticajnih znakova kojima se tjeraju ili mame životinje.

Stoga, uzvici se i dijele na tri skupine, i to na eksklamacije ili ekspresivne znakove (*asıl ünlemler / duygu ünlemleri*), onomatopeje (*yansım kelimeler*) i interjeksijske ili podsticajne znakove (*seslenme ünlemleri*). Eksklamacije, odnosno ekspresivni znakovi jesu uzvici kojima se obilježavaju emocionalna stanja govornika kao što su, naprimjer, stanje radosti, bola, žalosti, tuge, iznenađenja itd. Onomatopeje su uzvici kojima se oponašaju i podražavaju glasovni sadržaji zvukova iz prirode. Interjeksijske jesu uzvici koji imaju funkciju podsticajnih znakova, a to su najčešće podsticajni znakovi za tjeranje ili mamljenje životinja. (v. Čaušević 1996: 430–433; Jahić–Halilović–Palić 2000: 303; Karahan 2005: 70–72)

Gramatičke i značenjske strukture postpozicija u djelu *Dîvânü Lügâti't-Türk*

U enciklopedijskome filološkom djelu Mahmuda Kaşgarija pod naslovom *Dîvânü Lügâti't-Türk* evidentira se upotreba postpozicija *uçun* (za, radi), *ara* (između, među), *tabaru* (prema, do, pored), *aşnu* (prije), *kibi* (kao, poput) i *birle* (s, sa).

(1) *uçun*: *Sebep bildirir bir edattır. seniñ uçun keldim = senin için geldim.* (Atalay 1985: 76) / *uçun*: *leksema kojom se iskazuje uzrok. Doşao sam radi tebe.*

(2) *ara*: *Ara. kişi ara kirdim = halk arasına girdim.* (Atalay 1985: 87) / *ara*: *između, među. Uşao sam među ljude.*

(3) *tabaru*: *ol meniñ tabaru keldi = o, benden yana geldi, ol anıñ tabaru bardı = o, ondan yana gitti.* (Atalay 1985: 445) / *tabaru*: *prema, do, pored. Doşao je pored mene. Otişao je pored njega.*

(4) *aşnu*: *Önce, evvel. men andan aşnu keldim = ben ondan önce geldim.* (Atalay 1985: 130) / *aşnu*: *prije, ranije. Ja sam doşao prije njega.*

(5) *kibi*: *Benzer, öğür. Oğuzca. bu er anıñ kibi = bu adam onun gibidir.* (Atalay 1986: 119–120) / *kip*: *sličan, identičan. Oğuski jezik. Ovaj je čovjek poput njega.*

(6) *Beçkem urup atlaka*

Uygurdakı tatlaka

Oğrı yavuz tatlaka

Kuşlar kibi uçtımız (Atalay 1985: 483)

*Konjima smo signal dali
I njima smo na megdan stali
Njihove smo zlikovce dobro znali
Pa smo na njih kao ptice navalili*

(7) *öpüşdi: ol meniñ **birle** öpüşdi = o, benimle öpüşti.* (Atalay 1985: 180) / *öpüşdi (ljubiti se / poljubiti se): Ona se poljubila sa mnom.*

(8) *itişdi: ol anıñ **birle** itişdi = o, onunla itişti.* (Atalay 1985: 180) / *itişdi (gurati se / pogurati se; tući se / potući se): On se potukao s njim.*

(9) *kan: Kan. Şu savda dahi gelmiştir: kanığ kan **birle** yumas = kan kanla yunmaz* (Atalay 1986: 157) / *kan: krv. Spominje se i u sljedećoj izreci: Ne može oprati krv **krvlju**.*

U primjeru (1) objašnjava se značenjska struktura postpozicije *uçun (za, radi)* te se navodi konstatacija kako se ovom postpozicijom označava odnos uzroka. Međutim, u rečenici koja se navodi primjećuje se da ova postpozicija ne označava odnos uzroka već odnos namjere, namjene ili cilja, te da je značenjski bliska bosanskim prijedlozima *za* i *radi*. Uočava se da postpozicija *uçun (za, radi)* zahtijeva dopunu u genitivu ako stoji iza lične zamjenice određujući njen odnos s drugim riječima u rečenici. Dakle, postpozicija *uçun (za, radi)* ima identičnu gramatičku i značenjsku strukturu kao postpozicija *için (za, radi)* u savremenome turskom jeziku. (v. Ediskun 1999: 295–296)

U primjeru (2) pojašnjava se značenjska struktura postpozicije *ara (između, među)*, kojom se iskazuje prostorni odnos i koja je bliskoznačna bosanskim prijedlozima *između* i *među*. Može se vidjeti da ova postpozicija zahtijeva dopunu u apsolutnome padežu ako stoji iza imenice određujući njen odnos s ostalim riječima u rečenici. Može se uočiti da je, prema svojim temeljnim morfološkim i semantičkim obilježjima, postpozicija *ara (između, među)* bliska kvazipostpoziciji *ara (između, među)* u savremenome turskom jeziku. (v. Čaušević 1996: 417) U primjeru (3) opisuje se značenjska struktura postpozicije *tabaru (prema, do, pored)*, kojom se, također, određuje prostorni odnos i koja je značenjski bliska bosanskim prijedlozima *pored, do* i *prema*. Uočava se kako ova postpozicija zahtijeva dopunu u genitivu ako stoji iza lične zamjenice ukazujući na njen odnos s ostalim riječima u rečenici. Može se vidjeti da je postpozicija *tabaru (prema, do,*

pored) značenjski bliska postpoziciji *yana* (*do, uz*) kojom se označava prostorni odnos u savremenome turskom jeziku. (v. Korkmaz 2009: 1065)

U primjeru (4) objašnjava se značenjska struktura postpozicije *aşnu* (*prije*), kojom se ispoljava vremenski odnos i koja je značenjski bliska bosanskome prijedlogu *prije*. Primjećuje se da ova postpozicija zahtijeva dopunu u ablativu. Zapravo, postpozicija *aşnu* (*prije*) ima identičnu gramatičku i značenjsku strukturu kao postpozicija *önce* (*prije*) kojom se označava vremenski odnos u savremenome turskom jeziku. (v. Can 2017: 56)

U primjerima (5) i (6) ukazuje se na značenjsku strukturu postpozicije *kibi* (*kao, poput*), kojom se određuje odnos poređenja prema kvalitetu i koja je bliskoznačna bosanskim prijedlozima *kao* i *poput*. Može se primijetiti da ova postpozicija zahtijeva dopunu u genitivu ako stoji iza lične zamjenice ukazujući na odnos komparacije između te zamjenice i drugih riječi u rečenici [v. (5)], dok zahtijeva dopunu u apsolutnome padežu ako stoji iza imenice upućujući na odnos poređenja prema kvalitetu između te imenice i ostalih riječi u rečenici [v. (6)]. Prema tome, postpozicija *kibi* (*kao, poput*) ima identičnu gramatičku i značenjsku strukturu kao postpozicija *gibi* (*kao, poput*) kojom se označava odnos komparacije prema kvalitetu u savremenome turskom jeziku. (v. Karaağaç 2009: 161)

U primjerima (7), (8) i (9) objašnjavaju se značenjske strukture glagola *öpüşmek* (*ljubiti se / poljubiti se*) i *itişmek* (*gurati se / pogurati se; tući se / potući se*) te imenice *kan* (*krv*), a navode se rečenice u kojima se upotrebljava postpozicija *birle* (*s, sa*). U primjerima (7) i (8) primjećuje se da postpozicija *birle* (*s, sa*) određuje odnos društva te da je značenjski bliska bosanskome prijedlogu *s(a)*. Pored toga, vidi se da ova postpozicija zahtijeva dopunu u genitivu ako stoji iza lične zamjenice upućujući na njen odnos s drugim riječima u rečenici. S druge strane, u primjeru (9) uočava se da postpozicija *birle* može označavati i sredstvo vršenja radnje. U takvim primjerima ova postpozicija nije bliskoznačna bosanskome prijedlogu *s(a)*. Pored toga, u primjeru (9) može se vidjeti da ova postpozicija zahtijeva dopunu u apsolutnome padežu ako stoji iza imenice određujući njen odnos s ostalim riječima u rečenici. Na temelju svega navedenoga, može se primijetiti da postpozicija *birle* (*s, sa*) ima identična morfološka i semantička

obilježja kao postpozicija *ile* (*s*, *sa*) u savremenome turskom jeziku. (v. Erdoğan 2019: 341–344)

Gramatičke i značenjske strukture veznika u djelu *Dîvânü Lügâti't-Türk*

U tekstu djela *Dîvânü Lügâti't-Türk* bilježi se upotreba veznika *azu* (*ili*), *kalı* (*ako*, *ukoliko*), *abaḡ* (*ako*, *ukoliko*) i *ap...ap* (*ni...ni*).

(10) *azu*: *İki şeyden birini dilemeği anlatır. üzüm yegil **azu** kagun yegil = üzüm, **yahut** kavun ye.* (Atalay 1985: 88) / *azu*: *ukazuje na izbor jedne od ponuđene dvije opcije. Pojedi grožđe **ili** dinju.*

(11) *tilkü*: *Tilki. Kinâye olarak kız çocuklarına söylenir. Bir kadın doğurduğu zaman ebeden tilkü mü togdı **azu** böri mi diye sorarlar; tilki mi doğdu, **yoksa** kurt mu demektir.* (Atalay 1985: 429) / *tilkü*: *lisica. Govori se kada se aludira na žensku djecu. Kada se žena porodi, babica se pita: Je li se rodila lisica **ili** vuk?*

(12) *kalı*: *Nasıl, ise, olduğunda, anlamlarına gelen bir edattır. Şu beyitte dahi gelmiştir:*

*Kelse **kalı** katıḡlık erter tayü seriñil*

Ödhlüḡ ışın bilip tur ança aḡar tireñil (Atalay 1986: 233)

kalı: *leksema koja ima značenje kako, ako, ukoliko, kada. Spominje se i u sljedećem distihu:*

***Ako** te nevolja zadasi, strpi se i ona će proći;*

Život je takav i ne tuguj jer će bolji dani doći.

(13) *cıgay*: *Yoksul, fakir. Şu beyitte dahi gelmiştir:*

*Köḡül kimin bolsa **kalı** yok cıgay*

Kılsa küçün bolmas anı tok bay (Atalay 1986: 238–239)

cıgay: *siromah, siromašan. Spominje se i u sljedećem distihu:*

***Ako** je čovjek u duši siromašan;*

On ne može biti bogat i snažan.

(14) *türkün*: *Oymakların, hısımların toplandıḡı yer, ana baba evi. Şu parçada dahi gelmiştir:*

*Kelse **abaḡ** terkenim*

Etilgemet türkünim

Yadhulmagay terkinim

Emdi çeriğ çergeşür (Atalay 1985: 441–442)

türkün: mjesto gdje se rodbina okuplja, rodna gruda, kućni prag. Spominje se i u sljedećim stihovima:

Ako će nam Gospodar pomoć pružiti

Rodna će nam se gruda posložiti

Vojska će nam se udružiti

A Njegovu pomoć trebamo zaslužiti

(15) *ap*: *Değil, yok diyecek yerde kullanılır. ap bu ap ol = bu değil, o değil; ne bu ne o.* (Atalay 1985: 34) / *ap*: *upotrebljava se umjesto leksema nije, nema, ni. Nije ni ovo ni ono.*

U primjeru (10) objašnjava se značenjska struktura rastavnoga veznika *azu (ili)*, koji je bliskoznačan bosanskome rastavnom vezniku *ili*. I u primjeru (11), u kojem se opisuje značenjska struktura imenice *tilkü (lisica)*, navodi se rečenica u kojoj se upotrebljava rastavni veznik *azu (ili)*. Može se primijetiti da je veznik *azu (ili)* bliskoznačan rastavnome vezniku *yahut (ili)* u savremenome turskom jeziku. (v. Erdal 2004: 337–338; Korkmaz 2011: 61–63; Hacıeminoğlu 2015: 121)

U primjeru (12) pojašnjava se značenjska struktura lekseme *kali (ako, ukoliko, kada)* te se ukazuje na činjenicu da ova leksema može imati funkciju pogodbenoga i vremenskoga veznika. Međutim, prilikom opisivanja značenjske strukture ove lekseme, navodi se distih u kojem se leksema *kali (ako, ukoliko, kada)* upotrebljava u funkciji pogodbenoga veznika koji je značenjski blizak bosanskim pogodbenim veznicima *ako* i *ukoliko*. I u primjeru (13), u kojem se govori o značenjskoj strukturi lekseme *cıgay (siromah, siromašan)*, navodi se distih u kojem leksema *kali (ako, ukoliko, kada)* ima funkciju pogodbenoga veznika. U primjeru (14) može se primijetiti da i veznik *abañ (ako, ukoliko)* ima gotovo identičnu značenjsku strukturu kao i pogodbeni veznik *kali (ako, ukoliko, kada)*. Naime, u primjeru (14) govori se o značenjskoj strukturi lekseme *türkün (rodna gruda, kućni prag)*, a navode se stihovi u kojima se upotrebljava pogodbeni veznik *abañ (ako, ukoliko)*, koji je bliskoznačan bosanskim pogodbenim veznicima *ako* i *ukoliko*. (v. Hacıeminoğlu 1996: 95–97)

U primjeru (15) objašnjava se značenjska struktura sastavnoga veznika *ap...ap (ni...ni)*, koji je značenjski blizak bosanskome sastavnom vezniku *ni...ni*. Zapravo, primjećuje se da je veznik *ap...ap (ni...ni)* značenjski blizak sastavnome vezniku *ne...ne (de) (ni...ni / niti...niti)* u savremenome turskom jeziku. (v. Čaušević 1996: 422)

Gramatičke i značenjske strukture uzvika u djelu *Dîvânü Lügâti't-Türk*

U enciklopedijskome filološkom djelu Mahmuda Kašgarija evidentira se upotreba uzvika *aç (hej)*, *ay (hej)*, *çü (eh)*, *ok (ha)*, *uş (eh)*, *ava (aj, joj, ah)*, *essiz (aj, joj, ah)*, *va (aj, joj, ah)*, *kedh (ah, uh)*, *çak (pljas)*, *çak çuk (kvrc kvrc)* i *zak zak*.

(16) *aç*: *Ünde, çağırma edatı olan ya, hey, ey yerinde kullanılır. aç berü kel = hay, beri gel.* (Atalay 1985: 35) / *aç*: *Upotrebljava se u funkciji leksema hej, ej, koje su lekseme za dozivanje i obraćanje. Hej, dođi ovamo.*

(17) *amul*: *Kıpırdamıyan, kimıldamıyan her nesne. Buradan alınarak yumşak huylu adama amul denir. Şu parçada dahi gelmiştir:*

Kança bardın ay ogul

Erdin munda inç amul

Attın emdi sen töñül

Kıldın erse kılmagu (Atalay 1985: 74)

amul: *svaki statičan predmet koji miruje i koji se ne pomjera. Uzimajući u obzir to, ovom se leksemom ukazuje na mirnoga i spokojnoga čovjeka. Spominje se i u sljedećim stihovima:*

Hej, sinko, kamo si to zbrisao

Ovdje si mirno i spokojno disao

Bježati od svoga nema nikakav smisao

Zašto si okrenuo leđa i od mene se distancirao

U primjerima (16) i (17) bilježi se upotreba uzvika *aç (hej)* i *ay (hej)*, kojima se označava obraćanje i dozivanje. U primjeru (16) pojašnjava se značenjska struktura uzvika *aç (hej)* te se navodi konstatacija kako se ovim uzvikom označava dozivanje. Navodi se i rečenica u kojoj se koristi uzvik *aç (hej)*, kojim se iskazuje dozivanje i koji je značenjski blizak bosanskome uzviku *hej*. U

primjeru (17) govori se o značenjskoj strukturi lekseme *amul* (*miran, spokojan*), a navode se stihovi u kojima se upotrebljava uzvik *ay* (*hej*), kojim se označava obraćanje i koji je, također, bliskoznačan bosanskome uzviku *hej*. Dakle, uzvici *aç* (*hej*) i *ay* (*hej*) bliskoznačni su uzviku dozivanja i obraćanja *hey* (*hej*) u savremenome turskom jeziku. (v. Banguoğlu 2007: 398–399)

(18) *çü*: *Emir ve nehiyelerin sonuna gelerek emirde ve nehide pekitme (tekit) bildirir. kel çü = hele gel.* (Atalay 1986: 207) / *çü*: *ukazuje na podsticaj i ponavljanje prilikom izdavanja naređenja i zapovijedi, a navodi se poslije naredbe i zapovijedi. Eh, dođi!*

(19) *ok*: *Fiillerde te'kit edatıdır. bargıl ok = gidesin ha!* (Atalay 1985: 37) / *ok*: *leksema za podsticaj izvršenja glagolske radnje. Ideš, ha.*

(20) *uş*: *İşte, demektir. uş mundağ kil = işte böyle yap.* (Atalay 1985: 36) / *uş*: *ima značenje lekseme eh, eto. Eh, uradi tako.*

U primjerima (18), (19) i (20) evidentira se upotreba uzvika *çü* (*eh*), *ok* (*ha*) i *uş* (*eh*), kojima se iskazuje podsticaj i bodrenje za izvršenje određene djelatnosti. U primjeru (18) pojašnjava se značenjska struktura uzvika *çü* (*eh*), kojim se označava podsticaj i koji je bliskoznačan bosanskome uzviku *eh*. Navodi se i konstatacija da se uzvik *çü* (*eh*) smješta u postpoziciji u odnosu na glagol na koji se odnosi. Zanimljivo je da smještanje ovoga uzvika odstupa od temeljnoga pravila rečeničnoga ustroja turkijskih jezika, u kojem se podređeni rečenični članovi smještaju u prepoziciji u odnosu na nadređene članove. U primjeru (19) opisuje se značenjska struktura uzvika *ok* (*ha*), kojim se iskazuje bodrenje i podsticaj za izvršenje djelatnosti i koji je značenjski blizak bosanskome uzviku *ha*. I u primjeru (20) opisuje se značenjska struktura uzvika *uş* (*eh*), kojim se, također, iskazuje podsticaj i koji je bliskoznačan bosanskome uzviku *eh*. Može se primijetiti da su uzvici *çü* (*eh*), *ok* (*ha*) i *uş* (*eh*) bliskoznačni uzviku *ha* (*ha*) koji se koristi u savremenome turskom jeziku za izražavanje podsticaja i bodrenja za izvršenje određene radnje. (v. Čaušević 1996: 431).

(21) *ava*: *Acımak bildiren bir edattır. İnsan bir şeyden acınırsa, acı duyarsa ava ava der.* (Atalay 1985: 89) / *ava*: *leksema kojom se označava tuga, bol, žaljenje. Kada čovjek tuguje za nečim i kada osjeti bol, izgovara ovu leksemu.*

(22) *essiz: Acınma anlatır. **essiz** yigitliği = yazık onun gençliğine!* (Atalay 1985: 143) / *essiz: ukazuje na bol, tugu i žaljenje. **Joj**, šteta njegove mladosti!*

(23) *va: Vay anlamındadır. **va** ne tersen = **vay** ne söylüyorsun, vay olsun sana.* (Atalay 1986: 215) / *va: nosi značenje ah. **Ah**, šta kažeš?*

(24) *kedh: Bir şeyi anlatmakta obartma ve pekitme arzu edilirse bu edat kullanılır. **kedh** at = ne iyi at. **kedh** neş = ne iyi şey.* (Atalay 1985: 321–322) / *kedh: leksema koja se koristi kada se nešto silno želi s osjećajem emocija i oduševljenja. **Uh**, kako lijep konj! **Ah**, kako lijepa stvar!*

U primjerima (21), (22), (23) i (24) govori se o značenjskim strukturama uzvika *ava* (*aj, joj, ah*), *essiz* (*aj, joj, ah*), *va* (*aj, joj, ah*) i *kedh* (*ah, uh*), kojima se označavaju emocionalna stanja govornika. U primjerima (21), (22) i (23) pojašnjavaju se značenjske strukture uzvika *ava* (*aj, joj, ah*), *essiz* (*aj, joj, ah*) i *va* (*aj, joj, ah*), kojima se označava osjećaj bola, tuge, patnje i žaljenja i koji su bliskoznačni bosanskim uzvicima *aj, joj* i *ah*. U primjeru (24) objašnjava se značenjska struktura uzvika *kedh* (*ah, uh*), kojim se iskazuje osjećaj divljenja i oduševljenja i koji je značenjski blizak bosanskim uzvicima *ah* i *uh*. Zapravo, može se vidjeti da su uzvici *ava* (*aj, joj, ah*), *essiz* (*aj, joj, ah*) i *va* (*aj, joj, ah*) značenjski bliski uzvicima *vay* (*aj, joj*) i *oy* (*aj, joj*) koji se koriste u savremenome turskom jeziku za iskazivanje bola, patnje i žaljenja, dok je uzvik *kedh* (*ah, uh*) bliskoznačan uzviku *ah* (*ah, uh*) koji se upotrebljava u savremenome turskom jeziku i za ispoljavanje oduševljenja i divljenja. (v. Korkmaz 2009: 1149–1152)

(25) *çak: Bu da ses anlatır bir sözdür. ol anı urdı **çak** etmedi = o, onu dövdü, **çit** etmedi.* (Atalay 1985: 333) / *çak: ovo je leksema kojom se ukazuje na zvuk. On ga je pretukao a nije rekao ni **pljas**.*

(26) *çak çuk: Odun, ceviz, kemik gibi şeylerin kırılmasından sesi bildirir ve **çak çuk** etti denir.* (Atalay 1985: 333) / *çak çuk: ukazuje na zvuk koji se čuje prilikom pucanja drveća, oraha ili kostiju te se kaže **kvrc kvrc**.*

(27) *zak zak: Koçları tos yapmaya kışkırtmak için kullanılır bir kelime.* (Atalay 1985: 333) / *zak zak: leksema koja se koristi da se mame ovnovi te da se podstiću da se bodu rogovima međusobno.*

U primjerima (25) i (26) govori se o značenjskim strukturama uzvika *çak (pljas)* i *çak çuk (kvrc kvrc)*, kojima se oponašaju glasovni sadržaji zvukova iz prirode. Primjećuje se da je uzvik *çak (pljas)* bliskoznačan bosanskome uzviku *pljas*, dok je uzvik *çak çuk (kvrc kvrc)* značenjski blizak bosanskome uzviku *kvrc kvrc*. U primjeru (27) opisuje se značenjska struktura uzvika *zak zak*, koji ima funkciju podsticajnoga znaka za mamljenje životinja. Ovi uzvici imaju gotovo identičnu gramatičku i značenjsku strukturu i u savremenome turskom jeziku. (v. Korkmaz 2009: 1188–1189)

ZAKLJUČAK

U radu su analizirana morfološka i semantička obilježja postpozicija, veznika i uzvika u enciklopedijskome filološkom djelu *Dîvânü Lügâti't-Türk* autora Mahmuda Kašgarija. U tekstu navedenoga djela evidentirana je upotreba postpozicija *uçun (za, radi)*, *ara (između, među)*, *tabaru (prema, do, pored)*, *aşnu (prije)*, *kibi (kao, poput)* i *birle (s, sa)*. Analiza konkretnih kontekstualnih primjera pokazala je da se postpozicijom *uçun (za, radi)* označava odnos namjere, namjene ili cilja, te da je ova postpozicija značenjski bliska bosanskim prijedlozima *za* i *radi*. U analizi se moglo vidjeti da se postpozicijama *ara (između, među)* i *tabaru (prema, do, pored)* označava prostorni odnos te da su navedene postpozicije bliskoznačne bosanskim prijedlozima *između* i *među*, odnosno prijedlozima *pored*, *do* i *prema*. Analiza konkretnih kontekstualnih primjera ukazala je i na činjenicu da se postpozicijom *aşnu (prije)* izražava vremenski odnos, te da je ova postpozicija značenjski bliska bosanskome prijedlogu *prije*. U analizi se vidjelo da se postpozicijom *kibi (kao, poput)* iskazuje odnos poređenja prema kvalitetu te da je navedena postpozicija značenjski bliska bosanskim prijedlozima *kao* i *poput*. U analizi se, također, pokazalo da se postpozicijom *birle (s, sa)* ispoljava odnos društva te da je ova postpozicija bliskoznačna bosanskome prijedlogu *s(a)*. Ipak, moglo se uočiti da se postpozicijom *birle (s, sa)* može označavati i sredstvo vršenja djelatnosti te da u takvim kontekstualnim situacijama ova postpozicija nije značenjski bliska bosanskome prijedlogu *s(a)*.

Kada se govori o morfološkim i semantičkim obilježjima veznika, u djelu Mahmuda Kašgarija zabilježena je upotreba

veznika *azu (ili)*, *kali (ako, ukoliko)*, *abañ (ako, ukoliko)* i *ap...ap (ni...ni)*. Analiza je pokazala da je rastavni veznik *azu (ili)* bliskoznačan bosanskome rastavnom vezniku *ili*, odnosno da je sastavni veznik *ap...ap (ni...ni)* značenjski blizak bosanskome sastavnom vezniku *ni...ni / niti...niti*. S druge strane, moglo se uočiti da su pogodbeni veznici *kali (ako, ukoliko)* i *abañ (ako, ukoliko)* značenjski bliski bosanskim pogodbenim veznici *ako* i *ukoliko*.

Kada su u pitanju gramatičke i značenjske strukture uzvika, u djelu *Dîvânü Lügâti't-Türk* evidentirana je upotreba uzvika *aç (hej)*, *ay (hej)*, *çü (eh)*, *ok (ha)*, *uş (eh)*, *ava (aj, joj, ah)*, *essiz (aj, joj, ah)*, *va (aj, joj, ah)*, *kedh (ah, uh)*, *çak (pljas)*, *çak çuk (kvrc kvrc)* i *zak zak*. U analizi konkretnih kontekstualnih primjera vidjelo se da se uzvici *aç (hej)* i *ay (hej)* upotrebljavaju kao uzvici dozivanja te da su značenjski bliski bosanskome uzviku dozivanja *hej*. U analizi se moglo primijetiti da se uzvici *çü (eh)*, *ok (ha)* i *uş (eh)* koriste za izražavanje podsticaja i bodrenja te da su bliskoznačni bosanskim uzvicima *eh* i *ha*. Analiza je pokazala da se uzvici *ava (aj, joj, ah)*, *essiz (aj, joj, ah)*, *va (aj, joj, ah)* i *kedh (ah, uh)* upotrebljavaju kao eksklamacije, odnosno ekspresivni znakovi kojima se obilježavaju emocionalna stanja govornika, te da su navedeni uzvici značenjski bliski bosanskim uzvicima *aj, joj, ah* i *uh*. Analiza teksta djela *Dîvânü Lügâti't-Türk* ukazala je i na činjenicu da se uzvici *çak (pljas)* i *çak çuk (kvrc kvrc)* upotrebljavaju kao onomatopejski uzvici kojima se oponašaju glasovni sadržaji zvukova iz prirode, te da su navedeni uzvici bliskoznačni bosanskim onomatopejskim uzvicima *pljas* i *kvrc kvrc*. I na kraju, u analizi se vidjelo da se uzvik *zak zak* koristi kao interjekcija, odnosno kao uzvik koji ima funkciju podsticajnoga znaka za mamljenje životinja.

Rezultati dobijeni u ovoj analizi trebali bi doprinijeti boljem razumijevanju i spoznavanju gramatičke i značenjske strukture turskoga jezika iz dijahronijske perspektive. Pored toga, ova bi analiza mogla poslužiti kao dobar temelj i dobro polazište za daljnja istraživanja turskoga jezika iz dijahronijske perspektive.

LITERATURA

- Aksan, Doğan (1983). *Sözcük Türleri I-II*. 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, Besim (1985). *Dîvânü Lügati't-Türk Tercümesi I*. Cilt I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, Besim (1986). *Dîvânü Lügati't-Türk Tercümesi III*. Cilt III, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (1979). *Ana Hatlarıyla Türk Grameri*. Ankara: Dergah Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (2007). *Türkçenin Grameri*. 8. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Can, Meltem (2017). Dilbilgiselleşme ve Edat Kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, 37–67.
- Čaušević, Ekrem (1996). *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čaušević, Ekrem (2018). *Ustroj, sintaksa i semantika infinitnih glagolskih oblika u turskom jeziku: turski i hrvatski jezik u usporedbi i kontrastiranju*. Zagreb: Ibis grafika.
- Ediskun, Haydar (1999). *Türk Dilbilgisi*. 6. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdal, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill.
- Erdoğan, Ümran (2019). Türkçede “ile“ Edatı Üzerine Bazı Görüşler. *VIII. Uluslararası Türkoloji Kongresi*, Cilt:1, Sayı: 66, 341–345.
- Gencan, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*. 4. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güneş, Sezai (1997). *Türk Dili Bilgisi*. İzmir: Çağlayan Kitabevi.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2015). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2000). *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Karaağaç, Günay (2009). Edat Üzerine Düşünceler. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, 157–169.

-
- Karahan, Leylâ (2005). *Türkçede Söz Dizimi*. 9. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

**A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF POSTPOSITIONS,
CONJUNCTIONS AND INTERJECTIONS IN *DÎVÂNÛ
LÛGÂTÎ'T-TÛRK* AND MODERN TURKISH LANGUAGE**

Edina Solak, PhD

Mirza Bašić, PhD

Sažetak

This paper analyzes morphological and semantic characteristics of postpositions, conjunctions and interjections in the philological encyclopedia *Dîvânü Lügâti't-Türk* by Mahmud al-Kashgari. The analysis of grammatical and semantic structures of postpositions, conjunctions and interjections is based on an analytical and descriptive research method and a contrastive method. The analytical and descriptive research method describes grammatical characteristics of postpositions, conjunctions and interjections, while the contrastive analysis compares the grammatical and semantic structures of postpositions, conjunctions and interjections found in *Dîvânü Lügâti't-Türk* to semantically similar lexemes or syntactic structures in the modern Turkish and Bosnian language. The results obtained from the analysis should contribute to better knowledge and understanding of grammatical and semantic structures of the Turkish language from a diachronic perspective, primarily because the analysis is based on concrete contextual examples from this philological encyclopedia containing all grammatical and semantical characteristics of Turkic languages in the 11th century. Actually, an analysis like this should contribute to better understanding of morphological and semantic characteristics of postpositions, conjunctions and interjections in the Turkish language and their semantic equivalents in the Bosnian language. The results obtained from the analysis can serve as a good foundation and a good starting point for further research of grammatical and semantic structure of Turkish from a diachronic perspective. The fundamental sources used for the analysis are the first and the third volume of the translation of *Dîvânü Lügâti't-Türk* prepared by Besim Atalay. All concepts with a gender significance

and gender characteristic mentioned in this paper encompass both male and female gender regardless whether they are stated in the male or female gender. All presented translations into Bosnian were made by the authors of the present study.

Ključne riječi: postpositions, conjunctions, interjections, *Dîvânü Lügâti't-Türk*, diachronic perspective.

أ.د. أدينا سولاك – كلية الفلسفة – جامعة زينيتسا
د. مرزا باشتش – كلية الفلسفة – جامعة زينيتسا

الإسهام في دراسة حروف الجرّ والعطف والنداء في كتاب "ديوان لغة الترك" في اللغة التركية المعاصرة

الملخص

يتناول البحث السمات الصرفية والدلالية لحروف الجرّ والعطف والنداء في الكتاب اللغوي الموسوعي "ديوان لغة الترك" *Dîvânü Lügâti't-Türk* لمحمود كاشغاري *Mahmud Kashgari*. يعتمد تحليل التراكيب النحوية والدلالية لحروف الجرّ، والعطف، وعلامات النداء على الطريقة التحليلية الوصفية والطريقة التقابلية. ومن خلال الطريقة الوصفية التحليلية يقدم وصف السمات النحوية لحروف الجرّ وحروف العطف وعلامات النداء الموجودة في ديوان لغات الترك، بينما ومن خلال التحليل التقابلي، تتم مقارنة التراكيب الدلالية لحالات حروف الجرّ والعطف وعلامات النداء المسجلة في ديوان لغات الترك مع المفردات القريبة دلاليًا أو التراكيب النحوية في اللغة التركية المعاصرة واللغة البوسنية. والمتوقع من النتائج التي تمّ الحصول عليها أن تساعد في فهم البنية النحوية والدلالية للغة التركية وفهمها بشكل أفضل من منظور غير مترامن. ويرجع ذلك أساسًا إلى أن التحليل يستند إلى أمثلة سياقية ملموسة من العمل اللغوي الموسوعي الذي يحتوي على جميع السمات النحوية والدلالية للغات التركية في القرن الحادي عشر. وفي الواقع، ينتظر أن يسهم مثل هذا التحليل في فهم أفضل للسمات الصرفية والدلالية لحروف الجرّ وحروف العطف والنداء في اللغة التركية ومعادلاتها الدلالية في اللغة البوسنية. يمكن أن تكون النتائج التي تم الحصول عليها في التحليل بمثابة أساس جيد ونقطة انطلاق جيدة لمزيد من البحث في البنية النحوية والدلالية للغة التركية من منظور غير مترامن. المصادر الأساسية المستخدمة في التحليل هي المجلد الأول والثالث لترجمة العمل *Dîvânü Lügâti't-Türk* من إعداد بسيم أتالاي (*Besim Atalay*). جميع المصطلحات المذكورة في هذا البحث، والتي لها أهمية بين الجنسين وخصائص الجنس تشمل بالتساوي كلا من المؤنث والمذكر، بغض النظر عما إذا كانت مذكورة في الجنس المؤنث أو المذكر. يوقع مؤلفا البحث جميع الترجمات إلى البوسنية.

الكلمات المفتاحية: حروف الجرّ، حروف العطف، حروف النداء، ديوان
لغة الترك Dîvânü Lügâti't-Türk ، منظور غير متزامن – تاريخي.